

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.37>

Книшов В.П.,

аспірант

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0006-8189-5505

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Дослідження означеного предмету зумовлена низкою сучасних тенденцій у розвитку правових систем, які підкреслюють необхідність порівняльного аналізу для розуміння еволюції адміністративної юстиції. У глобалізованому світі, де посилюється взаємодія між країнами з різними правовими традиціями, вивчення відмінностей і подібностей між континентальною системою права (наприклад, Франція, Німеччина) та системою загального права (наприклад, Великобританія, Сполучені Штати Америки) дозволяє виявити механізми захисту прав громадян від зловживань виконавчої влади, а також шляхи гармонізації норм. Зокрема, компаративний підхід допомагає аналізувати ефективність судового перегляду адміністративних рішень, де в країнах загального права звичайні суди часто виконують цю функцію, тоді як у континентальних системах переважають спеціалізовані адміністративні суди або конституційні органи.

Означена проблематика особливо актуально в контексті глобальної конвергенції принципів адміністративного права, таких як прозорість, справедливий процес і пропорційність, які поширюються під впливом міжнародних організацій, таких як Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй та інші.

Сучасні тренди, такі як цифровізація адміністративних процесів, впровадження штучного інтелекту в прийнятті рішень та постпандемічні реформи, роблять тему ще більш нагальною.

Крім того, проекти на кшталт «Common Core of European Administrative Laws» (COCEAL) демонструють існування спільного ядра принципів у європейському адміністративному праві, незалежно від традицій, що охоплює теми судового перегляду, процедурних гарантій та відповідальності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років спостерігається зростання публікацій та досліджень, пов'язаних з теоретичними аспектами порівняльного публічного права, включаючи історичний аналіз та зв'язок з конституційними контекстами, що підкреслює роль компаративного методу в виробленні стандартів для глобальних викликів, як регулювання штучного інтелекту чи екологічні норми. Таким чином, дослідження цієї теми не лише сприяє теоретичному збагаченню адміністративного права, але й має практичне значення для вдосконалення національних систем, забезпечення прав людини та адаптації до міжнародних тенденцій.

Значний внесок у компаративне вивчення адміністративного права вніс У. Кішель у монографії «Порівняльне право», у якій порівнюються основні правові традиції, включаючи адміністративні межі в цивільному та загальному праві, з акцентом на методологічні підходи до сучасних правових систем [1]. Аналогічно, М. Siems у своїй праці «Порівняльне право» аналізує відмінності в адміністративній юстиції між західними країнами загального та цивільного права, підкреслюючи роль правових традицій у регулюванні державно-приватних відносин [2].

У контексті еволюції права Дж. Мерріман та Р. Перес-Пердомо у книзі «Традиція цивільного права: вступ до правових систем Європи та Латинської Америки» проводять порівняння з системами загального права, акцентуючи на правничих процедурах у Європі та Латинській Америці, де континентальна модель забезпечує більш формалізований захист прав [3].

А.Р. Брюер-Каріас у праці «Судовий контроль у порівняльному праві» детально розглядає механізми судового контролю в демократичних державах, порівнюючи ролі конституційних і звичайних судів у адміністративній юстиції цивільного та загального права [4].

У вітчизняній науці М. Коваль у низці наукових праць досліджує доктрини в країнах континентального права, порівнюючи їх з моделями загального права та перспективами розвитку, акцентує на особливостях адміністративного судочинства в обох системах, аналізуючи їхню сутність і взаємозв'язки [5-7].

М. Савчин у праці «Порівняльне конституційне право» розглядає методологію компаративних досліджень, включаючи адміністративне судочинство, з акцентом на реалізацію принципів у різних правових сім'ях [8].

А. Кучук та Ю. Завгородня в праці «Юридична компаративістика» аналізують компаративні аспекти публічного права, включаючи адміністративне, з акцентом на відмінності підходів у континентальному та загальному праві [9].

Загалом, сучасні дослідження демонструють тенденцію до конвергенції систем адміністративного судочинства під впливом глобалізації та європейських стандартів, однак зберігаються суттєві відмінності в методології та інститутах. Водночас, недостатньо уваги приділяється пострадянським трансформаціям в Україні, що створює простір для подальших компаративних аналізів, зокрема щодо адаптації європейських норм у гібридних правових системах. Ця стаття спрямована на заповнення цієї прогалини.

Мета статті. Метою дослідження є здійснити компаративний аналіз особливостей адміністративного судочинства в системах континентального та загального права, виявити їх подібності та відмінності, а також визначити сучасні тенденції розвитку механізмів судового контролю за діяльністю органів публічної влади в контексті глобалізації та європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в межах цього дослідження не можливо достатньо повно охарактеризувати особливості адміністративного судочинства у різних правових системах, то ми зосередимось на пропедевтичних положеннях.

По-перше, вкажемо на адміністративне судочинство в державах континентального права.

Адміністративне судочинство в країнах континентального (цивільного) права характеризується високим ступенем формалізації та спеціалізації, де захист прав громадян від дій органів публічної влади здійснюється через систему спеціалізованих адміністративних судів. Така модель базується на принципах, закріплених у кодексах та законодавчих актах, які детально регулюють процедури, забезпечуючи єдність і передбачуваність правозастосування.

Так, у Франції, наприклад, ключову роль відіграє Державна рада (Conseil d'État), яка здійснює судовий контроль за адміністративними актами на підставі законності, тоді як конституційні питання розглядаються Конституційною радою. Аналогічно, в Німеччині Федеральний конституційний суд займається конституційним контролем, а спеціалізовані адміністративні суди – іншими аспектами судового перегляду.

Значний вплив на розвиток адміністративного судочинства в континентальних системах справляють акти про адміністративні процедури (Administrative Procedure Acts), які поширилися в Європі після 1989 року. Такі акти, прийняті в Австрії, Німеччині, Італії та Франції, встановлюють загальні прин-

ципи, такі як право на слухання, доступ до документів та обов'язок мотивувати рішення. Вони сприяють ефективності адміністративних процесів через чіткі строки та спрощення процедур, а також інтегрують принципи ЄС, такі як прозорість та справедливість. У контексті Європейського Союзу більшість країн мають такі акти, що свідчить про тенденцію до уніфікації.

Досудове (адміністративне) оскарження в континентальних системах часто є обов'язковим етапом, спрямованим на оперативне відновлення порушених прав. У таких країнах як Франція, Німеччина та Нідерланди нормативні акти регулюють процедури, за яких оскарження здійснюється вищим органом або тим самим органом, але з принципом уникнення розгляду тим самим посадовцем. Наведене доповнюється альтернативними методами, такими як медіація, але не замінює судовий етап.

У пострадянських державах адміністративне судочинство моделюється як юридичний процес, що забезпечує захист через Кодекс адміністративного судочинства, з акцентом на спеціалізованих судах та принципу верховенства права.

По-друге, наведемо положення про адміністративне судочинство в державах загального права.

У країнах загального права, таких як Великобританія, Сполучені Штати Америки, Канада та Австралія, адміністративне судочинство ґрунтується на принципах прецедентного права (*stare decisis*), за яких судові рішення є джерелом права і мають обов'язкову силу для подібних справ. На відміну від континентальних систем, тут переважає єдність юрисдикції, коли звичайні суди здійснюють судовий перегляд адміністративних дій як на конституційних, так і на інших правових підставах.

У Великобританії, наприклад, Високий суд розглядає адміністративні рішення на предмет законності, без спеціалізованих адміністративних судів, а в Сполучених Штатах

Америци Верховний суд, як у справі *Marbury v. Madison*, встановлює конституційні стандарти. Ця справа є однією з найвизначніших у історії права США, оскільки вона закріпила принцип судового нагляду за конституційністю законів і дій виконавчої влади. У 1801 році, наприкінці президентства Джона Адамса, федеральна адміністрація призначила низку суддів, включаючи Вільяма Марбері, на посаду мирового судді в окрузі Колумбія. Ці призначення були затверджені Сенатом, але деякі листи про призначення, включно з Марбері, не були доставлені до вступу на посаду нового президента Томаса Джефферсона. Новий держсекретар Джеймс Медісон відмовився вручати ці листи, вважаючи призначення недійсними. Вільям Марбері звернувся до Верховного суду США з вимогою видати наказ, який би зобов'язав Медісона вручити йому лист про призначення. Позов базувався на розділі 13 Закону про судоустрій 1789 року (*Judiciary Act*), який надавав заявнику право на призначення. Справа встановила, що Верховний суд має повноваження визнавати закони Конгресу неконституційними, якщо вони суперечать Конституції. Ця справа стало основою для судового контролю в системі загального права [10].

Адміністративне право в системі загального права еволюціонує через судову практику, з акцентом на цінності індивідуальної самореалізації, ефективного адміністрування, електоральної легітимності та автономії рішень. Вказане пояснює структуру судового перегляду, включаючи процесуальну справедливість, матеріальний перегляд та засоби захисту.

У Великобританії та Ірландії відсутні загальні закони про адміністративні процедури; при цьому самі процедури регулюються виконавчими рекомендаціями чи конституційними положеннями. Наприклад, у Великобританії обов'язок мотивувати рішення не є універсальним, а залежить від сектору, тоді як консультації щодо розробки адміністративних правил регулюються керівництвом Кабінету.

У системі загального права досудове оскарження здебільшого реалізується через діяльність спеціальних комісій, створених при урядових департаментах, а також шляхом застосування альтернативних методів вирішення спорів, зокрема медіації та арбітражу. Такі інститути виступають важливим доповненням до судового контролю, що розвивається на основі судових прецедентів, а не кодифікованих норм, і орієнтований на забезпечення оперативного й ефективного врегулювання конфліктів без обов'язкового звернення до формалізованої системи вирішення спорів. Загалом, загальне право характеризується акцентом на історичну спадкоємність, значущість звичаєвих норм і дотримання принципу верховенства права, що у сукупності гарантує захист прав людини за допомогою гнучких та адаптивних судових механізмів.

По-третє, щодо подібностей, відмінностей та тенденцій розвитку. Компаративний аналіз адміністративного судочинства в континентальному та загальному праві виявляє як суттєві відмінності, так і точки зближення. Подібності полягають у спільній меті – захисті прав від зловживань влади через судовий контроль, а також у визнанні конституційних підстав для перегляду. Обидві системи забезпечують перевірку адміністративних дій на законність, з акцентом на принципи справедливості та прозорості.

Відмінності проявляються в інституційних структурах: континентальні системи використовують спеціалізовані адміністративні суди та кодекси (наприклад, Франція, Німеччина), тоді як загальне право покладається на звичайні суди та прецеденти (Великобританія, США). У континентальному праві процедури більш формалізовані через законодавство про адміністративну процедуру, з обов'язковим досудовим оскарженням, тоді як у загальному – гнучкіші, з опорою на судову інтерпретацію. Досудове оскарження в континентальних системах є структурованим і кодифікованим, а в загальному – базується на прецедентах і альтернативних методах.

Тенденції розвитку вказують на конвергенцію під впливом глобалізації, Європейського Союзу та Ради Європи. Поширення законодавства про адміністративну процедуру в Європі, включаючи вплив австрійської моделі, наближує системи, з спільними принципами як право на слухання та мотивування рішень. Супранациональні норми, такі як Хартія основних прав Європейського Союзу, сприяють уніфікації, зменшуючи розрив між традиціями. У пострадянському просторі така ситуація створює можливості для гібридних моделей, поєднуючи елементи обох систем для підвищення ефективності та інтеграції з європейськими стандартами.

Висновки. Компаративне дослідження адміністративного судочинства в різних правових системах демонструє складну і багатоаспектну картину розвитку механізмів судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Аналіз особливостей континентального та загального права дозволяє виокремити як фундаментальні відмінності в підходах до організації правосуддя, так і спільні тенденції, що свідчать про поступову конвергенцію правових традицій.

Континентальна модель адміністративного судочинства, представлена насамперед французькою та німецькою системами, характеризується високим рівнем спеціалізації та формалізації процедур. Створення окремих адміністративних судів, прийняття спеціальних кодексів та законів про адміністративну процедуру забезпечують чітку регламентацію процесу, передбачуваність правозастосування та ефективний захист прав громадян від свавілля органів влади. Обов'язкове досудове оскарження виступає додатковою гарантією оперативного відновлення порушених прав без надмірного навантаження на судову систему.

Натомість, модель загального права, притаманна англосаксонським країнам, демонструє принципово інший підхід, що ґрунтується на прецедентному праві та єдності юрисдикції. Відсутність спеціалізованих адміністратив-

них судів компенсується гнучкістю судової системи, здатністю звичайних судів оперативно реагувати на нові виклики через створення прецедентів. Історична справа *Marbury v. Madison* заклала міцний фундамент для судового контролю за конституційністю дій виконавчої влади, що залишається актуальним донині.

Незважаючи на інституційні та процедурні відмінності, обидві системи об'єднує спільна мета – захист прав людини від зловживань публічної влади через незалежний судовий контроль. Принципи законності, справедливості, прозорості та права на захист є універсальними цінностями, що знаходять своє втілення в різних організаційних формах.

Сучасний етап розвитку адміністративного судочинства характеризується виразними тенденціями до конвергенції правових систем. Процеси глобалізації, діяльність міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу та Ради Європи, створюють потужні стимули для уніфікації стандартів судового захисту. Поширення законів про адміністра-

тивну процедуру в європейських країнах континентального права, з одного боку, та зростання ролі кодифікованих норм у системах загального права, з іншого, свідчать про взаємне збагачення правових традицій.

Особливе значення ці процеси мають для пострадянських держав, які перебувають на етапі формування сучасних систем адміністративного правосуддя. Можливість створення гібридних моделей, що поєднують переваги обох правових традицій – спеціалізацію та формалізацію континентального права з гнучкістю та прецедентною основою загального права – відкриває перспективи для побудови ефективних національних систем судового контролю, інтегрованих у європейський правовий простір.

Таким чином, подальший розвиток адміністративного судочинства вимагає врахування міжнародного досвіду, адаптації кращих практик до національних контекстів та послідовного впровадження принципів верховенства права, що є запорукою ефективного захисту прав людини в демократичному суспільстві.

Анотація

У статті здійснено компаративний аналіз особливостей адміністративного судочинства в системах континентального та загального права з метою виявлення їх подібностей, відмінностей та сучасних тенденцій розвитку. Дослідження має пропедевтичний характер і зосереджується на ключових інституційних, процедурних та доктринальних аспектах судового контролю за діяльністю органів публічної влади в різних правових традиціях.

Детально характеризується модель адміністративного судочинства в країнах континентального права, зокрема у Франції, Німеччині, де захист прав людини здійснюється через систему спеціалізованих адміністративних судів. Підкреслюється високий ступінь формалізації процедур, закріплених у кодексах та спеціальних законодавчих актах про адміністративні процедури. Особлива увага приділяється ролі таких інституцій, як французька Державна рада та німецький Федеральний конституційний суд, а також значенню обов'язкового досудового оскарження як механізму оперативного відновлення порушених прав.

Система загального права представлена на прикладі Великобританії, Сполучених Штатів Америки. Проаналізовано принцип прецедентного права та єдності юрисдикції, за якого звичайні суди здійснюють судовий перегляд адміністративних дій. Детально розглядається історична справа *Marbury v. Madison* як фундаментальна основа для судового контролю за конституційністю дій виконавчої влади в системі загального права. Досліджуються особливості досудового оскарження через спеціальні комісії та альтернативні методи вирішення спорів.

Компаративний аналіз виявляє суттєві інституційні відмінності: континентальні системи використовують спеціалізовані суди та кодифіковане законодавство, тоді як загальне право

покладається на звичайні суди та судові прецеденти. Водночас обидві системи об'єднує спільна мета – захист прав людини від зловживань влади через незалежний судовий контроль, а також визнання принципів законності, справедливості та прозорості.

Обґрунтовано тезу про конвергенцію правових систем під впливом глобалізації, діяльності Європейського Союзу та Ради Європи. Поширення законодавства про адміністративну процедуру в європейських країнах, вплив австрійської моделі та супранациональних норм, зокрема Хартії основних прав Європейського Союзу, сприяють уніфікації стандартів судового захисту та зменшенню розриву між правовими традиціями.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративне судочинство; загальне право; континентальне право; права людини; суд; судовий контроль.

Knyshov V.P. Administrative Justice In The States Of Continental And Common Law: A Comparative Aspect

Summary

The article deals with a comparative analysis of the features of administrative justice in the systems of continental and common law in order to identify their similarities, differences and modern trends in development. The study is of a propaedeutic nature and focuses on the key institutional, procedural and doctrinal aspects of judicial control over the public authorities' activities in different legal traditions.

The model of administrative justice in the countries of continental law is characterized in detail, in particular in France and Germany, where the protection of human rights is carried out by means of a system of specialized administrative courts. The high degree of formalization of procedures enshrined in codes and special legislative acts on administrative procedures is emphasized. Special attention is paid to the role of such institutions as the French Council of State and the German Federal Constitutional Court, as well as the importance of mandatory pre-trial appeal as a mechanism for the prompt restoration of violated rights.

The common law system is presented on the example of Great Britain and the United States of America. The principle of precedent law and unity of jurisdiction, under which ordinary courts exercise judicial review of administrative actions, is analyzed. The historical case of *Marbury v. Madison* is examined in detail as a fundamental basis for judicial control over the constitutionality of executive institutions' actions in the common law system. The features of pre-trial appeal through special commissions and alternative dispute resolution methods are studied.

A comparative analysis reveals significant institutional differences: continental systems use specialized courts and codified legislation, while common law relies on ordinary courts and judicial precedents. At the same time, both systems are united by a common goal – the protection of human rights from abuse of power through independent judicial control, as well as the recognition of the principles of legality, fairness and transparency.

The thesis of the convergence of legal systems under the influence of globalization, the activities of the European Union and the Council of Europe is substantiated. The spread of legislation on administrative procedure in European countries, the influence of the Austrian model and supranational norms, in particular the Charter of Fundamental Rights of the European Union contribute to the unification of standards of judicial protection and the reduction of the gap between legal traditions.

Key words: administrative procedure, administrative justice; common law; continental law; human rights; court; judicial review.

Список використаних джерел:

1. Kischel U. Comparative law. Oxford: Oxford University Press, 2019. 960 p.
2. Siems M. Comparative law. 3rd Edition. Cambridge, CUP, 2022. 590 p.
3. Merryman J., Pérez-Perdomo R. The civil law tradition: an introduction to the legal systems of Europe and Latin America. Stanford University Press, 2018. 192 p.
4. Brewer-Carias A.R. Judicial review in comparative law. Ediciones Olejnik, 2023. 442 p.
5. Коваль М.П. Адміністративне судочинство у демократичних державах як об'єкт гносеології правознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 574-576.
6. Коваль М.П. Порівняльно-правові аспекти адміністративної юстиції як складова правознавства: сучасний стан. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 160-163.
7. Коваль М.П. Сутнісний вимір доктрини адміністративного судочинства: національний аспект. Актуальні питання юридичної науки та практики: тези доп. учасників І наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 175-178.
8. Савчин М. Порівняльне конституційне право. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
9. Кучук А., Завгородня Ю. Юридична компаративістика. Дніпро: ДДУВС, 2018. 112 с.
10. Marbury v. Madison, 5 U.S. 137 (1803). URL <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>